

Tidsavgrensning og krav til bruk av sjøareal for havbruk

Hvilke endringer kan tenkes?

Havbruksforvaltning 2030

Eirik Mikkelsen*, Bjørn Hersoug*, Tonje Osmundsen**

* Nofima, ** NTNU Samfunnsforskning

September 2019

Målsetninger med Havbruksforvaltning2030 prosjektet

- **Hovedmålsettingen** er å utarbeide ulike realistiske scenarier for forvaltningen av havbruksnæringen og arealer i sjø, samt å analysere konsekvensene av de ulike scenariene for utviklingen av næringen. Både økonomiske, politiske og juridiske aspekt ved ulike forvaltningsmodeller vil vurderes.
- Prosjektet har fokus på norsk havbruksforvaltning.
- **Delmål 1: Regulering av produksjon:** Faglig vurdere ulike metoder for produksjonsregulering inkludert scenarier for hvordan produksjonen i fremtiden kan reguleres og på hvilke nivå reguleringen kan skje.
- **Delmål 2: Arealforvaltning:** Faglig vurdere ulike former for arealforvaltning inkludert hvordan gode metoder for planlegging av bruk og utnyttelse av sjøareal kan etableres. **Vurdere hvilke krav som kan settes til drift av en lokalitet (inkludert tidsbegrenset tillatelse)**, og analysere konsekvenser av ulike alternativer for ressursrente.
- **Delmål 3: Områdesamarbeid:** Faglig vurdere ulike former for områdesamarbeid, og på bakgrunn av kost-/nytteberegninger vurdere i hvilken grad dette kan brukes som et produksjonsoptimaliserende tiltak. Etablere kunnskapsgrunnlag for hvordan områdesamarbeid kan organiseres. Gjøre faglige betraktninger om næringen kan ta ansvar for slikt samarbeid, eller om det bør legges til forvaltningen.
- **Delmål 4: Samlet analyse:** Faglig vurdere utfordringer på tvers av hovedtemaene i prosjektet. Analysere hvordan de mest aktuelle scenariene og forvaltningsløsningene på de tre temaene vil kunne påvirke og samvirke med hverandre, som sammenfatter funn i delprosjektene.
- Prosjektleder er Roy Robertsen, Nofima
- Deltagere fra Nofima, UiS/IRIS, NTNU Samfunnsforskning, UiT Norges arktiske universitet, Advokatfirmaet Haavind
- Finansiert av FHF

Problemstilling her

- Hvilke endringer kan tenkes gjort om **tidsavgrensning av disposisjonsrett til sjøareal og krav til bruk av sjøareal** for havbruk i Norge?
 - Hvordan kan det slå ut for oppdretterne
 - Hvordan kan det slå ut for andre interesser og interessenter
 - Hvilken betydning kan det få for selve forvaltningen av sjøarealene
 - Hvilke utfordringer vil det være med å innføre slike endringer, inkludert kunnskapsutfordringer?
- Fokus her er de kystnære sjøarealene, selv om en del av informasjonen og resonnementene også vil være relevante for «Havbruk til havs» (jmf. Interdepartemental rapport om dette fra 2018)
- **Metode**
 - Dokumentstudier
 - Prosjektintern workshop

Å se på bruken av sjøareal i snever forstand kan være lite hensiktsmessig

- **Det å drive akvakultur og vilkårene for å gjøre det kan avgrenses på flere måter.**
 - En akvakulturtillatelse inkluderer både en «selskapstillatelse» og en «lokalitetstillatelse».
 - Den er også avhengig av tillatelser etter matloven, forurensningsloven, havne- og farvannsloven og vannressursloven.
 - Lokaliteter kan ikke være i strid med arealplaner etter plan- og bygningsloven eller vernetiltak etter naturmangfoldloven eller kulturminneloven (med mindre dispensasjon er gitt).
 - Havbruk er også underlagt de samme generelle lover og regler som annen næringsvirksomhet.
- **Vi har her allikevel forsøkt å fokusere på det som snevert har med sjøarealet å gjøre, da andre deler av prosjektet tar for seg andre forvaltnings- og reguleringsmekanismer, og det også skal ses helhetlig på havbruksforvaltningen senere i prosjektet**

Tidsavgrensning av disposisjonsrett til sjøareal

Innholdsoversikt

- Hva kan tidsavgrensning her innebære?
- Hvorfor kan det være aktuelt med tidsavgrensning?
- Tidsavgrensning i dagens norske regelverk
- Mulige modeller for tidsavgrensning
- Fordeler, ulemper og utfordringer med tidsavgrensning

Hva kan tidsavgrensning av disposisjonsrett til sjøareal være?

- Disposisjonsrett til sjøareal er tidsbegrenset når den tildeles.
- Den kan avgrenses/oppheves f.eks. ved brudd på vilkår, eller om særlige hensyn krever det.

Hvorfor tidsavgrensning?

- Teknologi, fiskehelse, ytre miljø og andre interesser er alle i endring
- Dette kan skape behov for endringer i forvaltningen av havbruksnæringen
- Noen endringer kan kanskje være vanskelig å få til for tillatelser uten tidsavgrensning, uten å måtte ty til økonomisk eller annen kompensasjon
- Tidsavgrensede tillatelser kan gi fleksibilitet for forvaltningen til å gjøre større endringer i forvaltningen av havbruk, også for de som allerede er i drift

- Hvor nyttig innføring av tidsavgrensning kan være vil avhenge av hvordan mulighetene for å gjøre endringer i forvaltningen er innenfor dagens regelverk.

- Tidsubegrenset tillatelse til å disponere sjøareal er også av noen sett på som å gi privat eiendomsrett til det som er nasjonale fellesgoder.

Tidsavgrensning i dagens norske regelverk

Akvakulturloven

- **Akvakulturloven**
- §5 - Departementet kan i enkeltvedtak eller forskrift gi nærmere bestemmelser om innholdet i akvakulturtillatelse, herunder omfang, **avgrensning i tid** mv
- § 9. Tilpasning av produksjon av hensyn til miljøet, og **endring og tilbaketrekking av akvakulturtillatelse**
 - Departementet **kan endre eller trekke tilbake** akvakulturtillatelsen:
 - a) dersom dette er nødvendig ut fra **hensynet til miljøet**,
 - b) dersom vesentlige forutsetninger som ligger til grunn for tillatelsen er endret,
 - c) ved grov eller gjentatt overtredelse av bestemmelser gitt i eller i medhold av denne loven,
 - d) dersom tillatelsen ikke benyttes eller bare benyttes i begrenset grad, eller
 - e) dersom en eller flere nødvendige **tillatelser gitt i medhold av lovene nevnt i § 6 første ledd bokstav d er bortfalt**.
 - Endring og tilbaketrekking av tillatelse etter første ledd kan gjøres **tidsbegrenset**. Tidsbegrenset endring og tilbaketrekking kan gjøres betinget av at bestemte forhold utbedres eller endres.
 - Dersom det er nødvendig **ut fra hensynet til miljøet, kan departementet i forskrift endre** tillatelsers omfang og redusere muligheten til å utnytte tillatelser innenfor ett eller flere nærmere angitte områder.
 - **Departementet kan i forskrift gi nærmere bestemmelser om endring og tilbaketrekking av akvakulturtillatelse.**

Tidsavgrensning i dagens norske regelverk

Akvakulturloven

- Akvakulturtillatelse kan altså tidsavgrenses ved utstedelse
 - Ordinære kommersielle matfisktillatelse for oppdrett i sjø har ikke vært tildelt tidsavgrenset
 - Særtillatelse (for forskning, visning, undervisning, utvikling) har imidlertid typisk vært tidsavgrenset.
- Akvakulturtillatelse har imidlertid vært trukket tilbake, inkludert lokalitetstillatelse

Tidsavgrensning i dagens norske regelverk

Mattilsynets godkjenning

- Etablering eller utvidelse av akvakulturanlegg krever **godkjenning fra Mattilsynet**, og den **kan endres eller trekkes tilbake**
- Kreves i §5 i **Forskrift om etablering og utvidelse av akvakulturanlegg**, zoobutikker m.m
- § 8. Endring og tilbaketrekking av godkjenning
 - Mattilsynet kan endre eller trekke tilbake godkjenningen som nevnt i § 5 dersom:
 - a) Det foreligger vesentlige brudd på vilkår i godkjenningen eller bestemmelser gitt, i eller i medhold av matloven eller dyrevelferdsloven.
 - b) Det viser seg at **sykdomstilstand eller kunnskap om sykdomsmessige eller velferdsmessige forhold er vesentlig endret** i forhold til da godkjenning ble gitt.
 - c) Annen plassering, produksjonsform eller endring av produksjonsomfang **kan forbedre helsesituasjonen eller velferden vesentlig i akvakulturanlegget, akvakulturområdet for bløtdyr eller det omkringliggende miljø.**

Tidsavgrensning i dagens norske regelverk

Forurensningsloven/utslippstillatelse

- De som skal drive havbruk må ha en tillatelse til å forurense (**utslippstillatelse**)
- **Forurensningsloven** §16 angir at utslippstillatelse **kan gis tidsavgrenset**.
- **Midlertidige utslippstillatelser** etter forurensningsloven har vært gitt, men da for å kunne **teste ut lokaliteters bærekraft og egnethet**, og så enten gi endelig utslippstillatelse eller avslå søknad om utslippstillatelse.

Tidsavgrensning i dagens norske regelverk

- Myndighetene har relativt stor fleksibilitet innenfor dagens regelverk til å endre enkelttillatelser og vilkår for bruk av flere tillatelser, inkludert å trekke de tilbake.
- Det er ikke prøvd rettslig hvor langt muligheten til å foreta alle typer endringer går;
 - For å unngå rettslige krav om kompensasjon eller lignende for oppdrettere i «røde» produksjonsområder som kan få sin produksjonskapasitet redusert ble §9 i akvakulturloven endret i juli 2019, slik at *«Dersom det er nødvendig ut fra hensynet til miljøet, kan departementet i forskrift endre tillatelsers omfang og redusere muligheten til å utnytte tillatelser innenfor ett eller flere nærmere angitte områder.»*
- Siden 2002 har det vært betalt vederlag for akvakulturtillatelser, og de senere år svært betydelige summer. Dette begrenser ikke prinsipielt mulighetene til å gjøre endringer i tillatelsene, men i praksis kan det påvirke myndighetenes vilje til å gjøre endringer. Uventede og større endringer i tillatelsene vil påvirke oppdretternes vilje til å betale vederlag for nye tillatelser.

Tidsavgrensning for å endre lokalitetsstruktur?

- Tidsavgrensning kan i prinsippet brukes til å over tid refordere lokaliteter mellom oppdrettere. Dette kan være relevant for å oppnå en mer effektiv drift utfra en bedriftsøkonomisk perspektiv (og også mhp fiskehelse og miljø)
- Det er imidlertid i §16 i akvakulturloven adgang til å pålegge flytting av anlegg:
 - *Departementet kan i forskrift gi nærmere bestemmelser om pålegg om flytting av akvakulturanlegg innenfor et nærmere definert geografisk område dersom overordnede samfunns- og næringsmessige hensyn, herunder hensynet til fiskehelse og miljø tilsier dette.*
 - Dette er da et eksisterende alternativ til å bruke tidsavgrensning-mekanismen som beskrevet over.
 - Vi kjenner ikke til at pålegg om flytting har vært gjort for å oppnå mer bedriftsøkonomisk effektiv drift, og det er ikke klart om det ville kunne dekkes av denne muligheten

Modeller for tidsavgrensning

- **Tidsavgrensning ved utstedelse av tillatelse**
 - Gyldighet for en viss periode.
 - Mulighet for å søke om fornyelse før tillatelse går ut
- Flere land har slike ordninger for havbruk (bl.a. Tasmania, Canada, Chile, Irland, Island, New Zealand og Spania). Tidslengden varierer sterkt, fra 5 til 75 år, med de fleste mellom 16 til 35 år.
- **Tillatelse kan endres, suspenderes eller trekkes tilbake**
 - Tillatelse kan suspenderes for en periode av ulike hensyn, inkludert som reaksjon på brudd på vilkår på tillatelse, av hensyn til fiskehelse, ytre miljø, ville dyrebestander mv.
 - Dagens norske regelverk gir i stor grad slike muligheter

Fordeler, ulemper og utfordringer med tidsavgrensning ved utstedelse.

- **Fordel**
 - Flexibilitet for forvaltning til endringer som var uforutsett da tillatelse var gitt
 - Kan redusere negative effekter for andre oppdrettere og andre interessenter, og samlet risiko for sykdom og miljøeffekter
- **Ulempe**
 - Mindre forutsigbart for oppdrettere og risiko for å måtte forlate lokalitet: Kan redusere investeringer i mer effektiv drift og risikoreduserende tiltak, særlig når man nærmer seg slutt av perioden
- **Utfordringer**
 - Hvor lang periode bør eventuell tidsavgrensning være for?
 - Når bør det kunne søkes om fornyelse?
 - Bør endringer i vilkår ved fornyelse gjelde fra den gamle tillatelsen skulle gått ut, eller før det?
 - Hvilke kriterier bør det være for å avslå fornyelse?
 - Kan man oppnå fleksibilitet for forvaltningen og at risiko for andre reduseres på andre måter enn gjennom tidsavgrensning?
 - Hvordan kan tidsavgrensning innføres når tillatelser i dag er gitt uten tidsbegrensning?

Er mer adgang til tidsavgrensning aktuelt i Norge?

- Dagens regelverk gir formelt myndighetene stor fleksibilitet til å endre eller inndra tillatelser til å drive havbruk og å bruke sjøareal til havbruk.
- Formelt vil tidsavgrensning på tillatelser når de tildeles ikke øke muligheten til å gjøre endringer hverken i vilkår for tillatelser eller lokalitetsstruktur, slik vi ser det.
- I praksis kan tidsavgrensning muligens gjøre det noe lettere å foreta større endringer.
- Tidsavgrensning vil kunne påvirke betalingsviljen for vederlag for tillatelser.

Krav til bruk av sjøareal

Innholdsoversikt

- Typologi: Hvilke typer krav kan stilles?
- Mulighet og praksis for å stille krav i dag
- Mulige endringer i krav stilt til bruk av sjøareal for havbruk?
 - Deres fordeler, ulemper og utfordringer

Aspekter ved brukskrav

Hvem/hva skal de beskytte?

- Andre oppdrettere / næring som helhet
- Ytre miljø og natur
- Andre brukere av sjø/kyst

Hvem kan stille krav?

- Akvakultur-sektormyndighet
- Andre (statlige) sektormyndigheter
- Fylkeskommune
- Kommune(r)
- Andre?

Hvilke aktiviteter kan de rette seg mot?

- Planlegging / søknad
- Drift (prosedyrer, kompetanse, utstyr, overvåkning, rapportering)
- Beredskap
- Avvikling

Overvåkning og sanksjonsmuligheter?

- Internkontroll og egenrapportering
- Uavhengig/myndighetsovervåkning
- Pålegge ulike tiltak
- Pålegge å redusere produksjon
- Trekke tilbake tillatelse
- Bøter
- Fengselsstraff

Mulighet og praksis for å stille krav i dag

- Det er et omfattende regelverk med generelle og spesifikke krav til bruk av sjøareal og drift av havbruk.
- Det er særlig etter akvakulturloven og dens forskrifter, men også matloven, forurensningsloven, havne- og farvannsloven og vannressursloven.
- Det er også mulighet for å pålegge betydelige sanksjoner ved brudd på vilkår/krav. I hvilken grad sanksjoner pålegges ved ulike brudd vil ha betydning for etterlevelse.
- I plan- og bygningsloven, særlig knyttet til kommunale arealplaner, er det mulighet til å stille miljøkvalitetskrav, men det er uavklart hvor langt dette kan gå med å overstyre sektormyndigheter og sektorregelverk. Osterøy kommune har fått stille krav om tilnærmet utslippsfrie oppdrettsanlegg, men saker om slik bruk av miljøkvalitetsparagrafen i PBL har hverken gått til departement eller rettsapparat for avklaring. Om Osterøy-saken skaper presedens er dermed uklart.
- Statlige arealplaner med egne krav kan lages, men brukes sjeldent.

Brukskrav for sjøareal i dagens regelverk i Norge i Akvakulturloven

- §10 Miljønorm: Akvakultur skal etableres, drives og avvikles på en miljømessig forsvarlig måte.
 - krav om forebyggende tiltak, krav om merking av akvatiske organismer, bruk av akvatiske organismer som ikke kan formere seg og bruk av fremmede organismer.
- §11 Miljøovervåkning
- § 12. Krav til vare- og tjenesteprodusenter, innretninger, utstyr mv
- § 13. Oppryddings- og gjenfangstplikt
- § 13 a. Fellesansvar for fjerning av rømte organismer
- § 22. Faglig kompetanse
- § 23. Systematiske kontrolltiltak
- § 24. Opplysnings- og undersøkelsesplikt

Brukskrav i Forskrift om drift av akvakulturanlegg (akvakulturdriftsforskriften) (her særlig for matfisk)

Dette gjelder:

- Generelle krav om teknisk, biologisk og miljømessig forsvarlig drift, ikke bruke arter som ikke forekommer naturlig i området, helsemessig og fiskevelferdsmessig forsvarlig drift
 - Krav til anlegg, utstyr og kompetanse, inkludert plikt til tilsyn og opplæring
 - Journalføring, rapportering, melding, varslingsplikt
 - Rutiner og utstyr for fiskehelse, fiskevelferd, smitteforebygging, ytre miljø, unngå rømming
 - Detaljerte krav om drift, inkludert biomasse og fisketetthet, bruk av legemidler og andre kjemikalier, utsett av fisk, fôring, håndtering og stell, sykdomsbehandling, tiltak ved rømming
-
- Neste slides viser til paragrafer med brukskrav

Brukskrav i Forskrift om drift av akvakulturanlegg (akvakulturdriftsforskriften) (her særlig for matfisk)

- § 5. Generelle krav til forsvarlig drift
 - Driften skal være teknisk, biologisk og miljømessig forsvarlig.
 - Det er forbudt å drive akvakultur med arter som ikke forekommer naturlig i området.
 - Driften skal være helsemessig og fiskevelferdsmessig forsvarlig.
- § 6. Kompetanse, opplæring mv.
- § 7. Beredskapsplan
- § 8. Plassering, merking og fortøyning av installasjon
- § 9. Mottak av akvakulturdyr (fra godkjent anlegg, og godkjent transport)
- § 10. Journalføring
- § 11. Smittehygiene og smitteforebygging
- § 12. Eget tilsyn med akvakulturdyr og installasjoner
- § 13. Risikobasert helsekontroll
- § 14. Varslingsplikt (til Mattilsynet)
- § 15. Bruk av legemidler og andre kjemikalier
- § 16. Slakting og håndtering av døde akvakulturdyr
- § 17. Opprydding
- § 19. Installasjoner og produksjonsenheter
- § 20. Metoder, installasjoner og utstyr (fiskevelferd)
- § 21. Alarm og reservesystemer (fiskevelferd)
- § 22. Vannkvalitet og overvåking (fiskevelferd)
- § 25. Tetthet (av fisk)
- § 26. Utsett av fisk
- § 27. Fôring
- § 28. Håndtering og stell
- § 29. Intern flytting
- § 30. Predatorer, alger og maneter
- § 31. Forbud mot inngrep og fjerning av kroppsdeler
- § 32. Kjemiske substanser og hormoner
- § 33. Fremvisning
- § 34. Avliving av fisk
- § 35. Miljøovervåking
- § 36. Tiltak ved uakseptabel miljøtilstand
- § 37. Plikt til å forebygge og begrense rømming
- § 38. Meldeplikt ved rømming
- § 39. Gjenfangst etter rømt fisk
- § 40. Driftsplan og brakklegging
- § 41. Journalføring på lokalitetsnivå
- § 42. Journalføring på produksjonsenhetsnivå
- § 44. Rapportering og melding
- § 47. Biomasse
- § 47a. Maksimalt antall fisk

Krav i Forskrift om bekjempelse av lakselus i akvakulturanlegg

Dette gjelder

- Plan mot lus
- Telling og rapportering av lus
- Kontroll med lus
- Tiltak mot lus
- Relevante paragrafer:
 - § 4.Samordnet plan for kontroll og bekjempelse av lakselus
 - § 6.Måling av sjøtemperatur og telling av lakselus
 - § 8.Grenser for lakselus og tiltak
 - § 9.Behandling, evaluering og følsomhetsundersøkelser
 - § 10.Rapportering

Mulige endringer i krav stilt til bruk av sjøareal for havbruk?

- Det norske regelverket for havbruk sine brukskrav for sjøareal og for generell drift av havbruk er omfattende og detaljert sammenlignet med andre land sine regelverk.
- Det er dermed få eksempler fra andre land hvor man «går lenger» enn det norske regelverket gjør, og også begrenset med andre krav vi kan tenke oss.
 - Akvakulturloven har generelle bestemmelser om å ta hensyn til bl.a. miljø, andre brukere av kysten, fiskehelse og fiskevelferd.
 - Det er supplert med adgang for departement om å lage forskrift eller gjøre enkeltvedtak for å utdype og spesifisere hvordan de generelle kravene skal oppfylles.
 - I tillegg er det formuleringer som åpner opp for enkeltvedtak eller forskriftsendringer dersom «overordnede samfunns- og næringshensyn tilsier det»

Mulige endringer i krav stilt til bruk av sjøareal for havbruk? (2)

- Vi ser to overordnede måter det kan tenkes nye krav til bruk:
- **1**
- I dag er det krav om tiltak i havbruk for å redusere risiko for negative effekter på ytre miljø og ville bestander, og for sykdomssmitte.
- Dersom negative effekter påvises eller sannsynliggjøres fra enkeltanlegg eller enkeltaktører, så kan det tenkes **krav om avbøtende tiltak**, om slike kan identifiseres.
- Dette kan medføre at havbruk får lov å utvide sin virksomhet selv om det skulle være negative effekter fra driften isolert sett.
- utfordringer med dette vil både være å avklare de negative effektene og de avbøtende tiltak, samt å bestemme om mer havbruk aksepteres bare om de avbøtende tiltakene fullt ut kan kompensere for de negative effektene, eller om utvidelse av havbruk er akseptabelt så lenge «samlet nytte» øker for samfunnet.
- Det utvikles kunnskap og metoder for i større grad å inkludere naturverdier og økosystemtjenester i nytte-kostnadsanalyser, også gjennom økonomisk verdsetting. Dette bidrar til å gjøre slike avbøtende tiltak mulige og dermed mer sannsynlige.

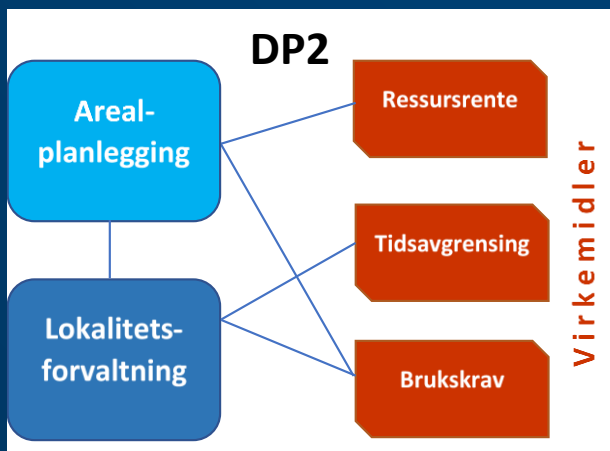
Mulige endringer i krav stilt til bruk av sjøareal for havbruk? (3)

- 2
- Kanskje kan det tenkes at oppdrettere må **forplikte seg til å bidra til framtidige endringer i lokalitetsstruktur, enten for miljø- eller fiskehelse-hensyn, eller for samlet økonomisk effektivitet i næringen.**
- Dette kan da sammenlignes med jordskifte/makeskifte i landbruket.
- Fordelene av dette er åpenbare.
- En utfordring er at gevinstene av en endret lokalitetsstruktur kan være skjevfordelt. Da må man se på mulighet for omfordelingsmekanismer. Kompensasjon fra vinnere til tapere kan være aktuelt, men kan være vanskelig å bestemme eller komme til enighet om. Kanskje kan man søke frivillige avtaler der det er gevinster for enkeltaktører. Der gevinstene er for andre interessenter enn oppdrettere, vil frivillige avtaler mellom oppdretterne neppe fungere.

Kriterier for vurdering av forvaltningsendringer

- Når det skal vurderes om regelverk for havbruk bør endres, inkludert om tidsavgrensning og brukskrav, så vil i Havbruksforvaltning 2030-prosjektet dette være sentrale kriterier:
 - mer effektive plan- og forvaltningsprosesser
 - insentiver for å prioritere akvakultur
 - sentrale hensyn i Akvakulturloven og Plan- og bygningsloven (PBL) mv:
 - Lønnsomhet, konkurransekraft, verdiskapning på kysten
 - Miljø, bærekraftig utvikling
 - Åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter
 - Langsiktige løsninger

Videre arbeid i Havbruksforvaltning 2030

- I delprosjekt 2 (DP2) skal de vurderte virkemidlene ressursrente, tidsavgrensning og brukskrav ses nærmere i sammenheng med de modeller for arealplanlegging og lokalitetsforvaltning som er vurdert.
- Funn fra arbeidet i delprosjektene 1-3, som hver tar for seg sentrale sider ved forvaltningen av havbruksnæringen, skal ses i sammenheng i en samlet analyse i delprosjekt 4 (DP4).
- Våren 2020 skal det leveres anbefalinger fra prosjektet.

DP1: Regulering av produksjon

DP2: Arealforvaltning

DP3: Område-samarbeid

DP4;
Samlet analyse

For mer informasjon eller spørsmål:

- Om Havbruksforvaltning 2030:
 - <https://nofima.no/prosjekt/havbruksforvaltning-2030/>
 - <https://www.fhf.no/prosjekter/prosjektbasen/901391/>
- Spørsmål
 - Eirik Mikkelsen, Nofima
 - eirik.mikkelsen@nofima.no